

החשבון והנפש*

עם ספרו של חנוך ברטוב / מאת רבקה גורפיין

ברטוב אור הרבה העזה, הרבה כאב והרבה שינאה בספרו זה שכולו קיש רוב גזול על המציאות הקיימת בקרבנו, כולו מאבק על שינויה, הירדת הלוח מעל גזובי הדעת, מעל פני אותו חבר ריקים, חסרי ספון, אשר המדינה היא להם אמצעי להנאה פרטית, להתי עשרות על חשבון הציבור, לפרזיטיות מחודשת על שלב יותר גבוה ומסוכן משידענו עד כה.

יש כאן בספר זה מין גידוש העולה על המציאות, צבע שהור כודגש יותר מש העלו לנו השנים המועטות שעברו מאותה השעה הגורלית, שידעה לפנות אל הטוב שבאדם היהודי ולהעלות אותו במעשה יומיום, בשעת המיבתן. מה לעשות — ואין האיש הלוחם יכול לכתוב לפי בקשתם של אלה הרוצים (המשך בעמוד 6)

ספרו של חנוך ברטוב ראוי לעורר תשומת לב הן על ידי החומר שהוא נזקק לו והן על ידי הצורה שבה הוא משתלט עליו. החשבון והנפש, למרות היותו כתוב על ידי סופר העומד בראי שיתו — קובע לעצמו תביעות נועזות ואף ממלא אחריהן בעקביות, מהן יכולת שונה (בפרקים שונים) אבל תמיד בתוך בטחון העזה.

גבורו של הספר אחד משה, בן השכונה והעמל אשר חי פרשה חיים גדולה, אנושית, בזמן מלחמת השיתרון, כאשר הוא ודומיו חשו בכל רצינותה את הכרת מלוא האחריות לכיסופי דורות ובים, לחיי ההגשמה של ההנה ולעתידי העם. הכרת האחריות הזאת העלתה בהם כל הטוב שבאדם וגילתה בכל אחד אורות מיוחדים שהיה בהם משיקופו של להט הימים, מגדולתם וסראניותם.

עם תום המלחמה היה ברור שיש להמשיך לסווח איראלה חוטים שנקשרו אנו, שיש להגשים את החלומות שקדמו למלחמה וחיונקו אותנו במבחניה. אך כאן נפל דבר. המציאות שקמה למחרת לא היתה המסכם של הימים שקדמו למלחמה או של ימי המלחמה עצמם. הנערה הפלמחית עשירת הנפש והחופי שיה מדעות קדומות המרתקות למסלול חיים קבוע היתה יפה פי כמה באותם בגדים מלאי-טעם, שהיא, בת סקיד ממש לה גבוה, ידעה ללבוש. והעתידי הסתכם בעלייה בדרגות החברה, היענות לכל הקלות והזולות שהציפו את חיינו ושאינו צורך לשלם בעדם אלא בצביעות, בחזקת טרפקים, בציונות, בהתרפסות ומהעמדת פנים. הכסף — הכסף יותר מאשר יצר השלטון — נהפך למניע העיקרי של החיים, של כל הסביבה, וגרף אתו את מי שלא היה מחוסן דיו. גלי המהפכות שככו במהירות מחמיהה, כל הנצרות דעכו, כל זיק של התנדבות נחנק והולעג. משה לא היטיב להבין מיד לאן מובילים אותו החיים, כי אהו בידה הרכה של אהבת-הנערה, בכוח האמון באביה שהיה איש יפה-נפש (עד הגיעו לשלטון). משה איש היצירה הספרותית והחזון, הגיע יום אחד להכרת האמת וראיית התהום הרוחנית והמוסרית שהוא נגרף אל תוכה במהירות מסחררת — ואו שרף את כל הגשרים מאחורי ריו וגמלט, מיואש וסרוקן מכלי לנכר, לעולם, ללא רצון למצוא משהו, ללא תקוה להיאחו במשהו. ובכל זאת אנו נפרדים ממנו, כאשר אחרי פגישה נוספת אף בתוך הנכר, עם כל המציאות שממנה הוא ברח, כשהיא גרוטסקית יותר ומנוגת יותר — גויס כל הטוב שבו לטאבק. אנו נפרדים ממנו מתוך הכיכוי הטוב לפגישה מחודשת בארץ צנו, בנוף-חיים מטוהר ומאוזר לכל הזוהמה הו שפשתה בתוך הישוב אשר חלה בו דיפרנציאציה מעמדית חריפה ומהירה והכסף עלה לדרגת הערך העליון המכשיר את הכל ועונה על הכל...

ובינתיים עשינו בלהיתו טיול בעולמי מנו הצעיר כל כך, שבין יום זקן והעלה האוות שלטון וגדולה ושחיתות, — הגוררים לתוך השקר וההתחסדות אפילו אנשים נקיי-כפיים, המעניקים לגזובי הדעת ערבות מוסרית. כמה מהר הלך והסתאב העולם הזה, באינו מהירות הוא הצמיח את כל הספחות למיניהן, החיות וגדלות מדמו ובשרו!

עולמנו? לא, אין זה עולמנו למרות שתחומו גובל עם השדה שלנו, למרות טבחנותו מגיעה אלינו ושמה מחנק לנשימתנו. הסופר הצעיר הציב לעצמו מטרה אמביציונית: לספר על העולם הזה, שהוא — למרות התנכרותו — שר לח בנו את אדיו, מרפה (על ידי עצם קצת) את ודיוניתנו, מאים ומרעיל.

החשבון והנפש

(סוף מעמוד 5)

לקבל מכל יצירה — נופש, ארגוע והתרוגנות, ולו גם במחיר של אונאה? „החשבון והנפש“ הוא ספר קשה ועצוב, מטריד ומקומם. זו היתה גם מטרתו, לשם כך הוא נכתב. הוא בא לחשוף ללא משוא-פנים את המציאות הקטנה שבאה לרושש אנשים צעירים וטובים מכל תוון ולנטוע בהם חלומות קטנוניים, על כסף, מסעות, הנאות, לשחור אתם מכל אחריות לגבי ההיסטוריה, לזרוע ציניות ולעג, לרוקן ולהנמיך לעומת התקופה שקדמה שידעה להצלחות, להפרות ולהעשיר.

הרמויות והמאורעות שבספר הן לפי הבטחת הסופר „בדויות מהתחלה עד הסוף“. יחד עם זאת הם מהווים סמלים שאנו כמעט יכולים לזהותם ולקרוא להם בשם, סמלים של צעירים שיכלו להיות טובים והם נתפסו למאויים קרייריסטיים, לבירווקרטים שאולי אינם מרגישים אפילו מה המציאות עשה מהם, של סופרים שנתרוקנו מנושאי חיים ויצירה, של אנשים שהגיעו עד משבר, עד התנכרות, עד ציניות ואף לא מצאו בכל אלה צל של נחמה.

על ידי כך שהעביר את גבוריו לנכר הרחיב ברטוב את המעגל ושילב את המשבר הרוחני-מוסרי העובר על חלקי הישוב שלנו לתוך המשבר העובר על הבורגנות המערבית, על כל אלה שלא ידעו להיצמד ולהיאחז בגרעינים הברורים הקיימים בכל חברה והנאבקים מאבק גואש וגורלי על שינוי פני המציאות.

הסופר הוא צעיר וווהי יצירתו הראשונה, יש לזכור את הדבר הן בהערכת החיוב והן בהערכת השלילי שבו. כל הפתוס, ההעזה, ולהט הקיטרוג — הן בלי ספק לזכותו. החומר של הספר הוא חדש וקדמו לטפל בו רק מעטים ואף הם עשו זאת בצורה יותר מקור טעת ופתות מכלילה.

ייתכן כי לולא היתה זו יצירתו הראשונה של ברטוב היה הספר נקי מכמה קווים ותיאורים שהם שטוחים, יתר על המידה, והמורידים מערכו. הדבר בולט בפרקים הראשונים, בתיאור אור משפחת היהודים מאמריקה, בעיצוב כמה דמויות, אבל יחד עם זה יש בספר קו עליה בולט, רצינות הולכת וגוברת, אחריות רבה וחזרה לתגובתו הסופית של הקורא.

שם הספר „החשבון והנפש“, הרומז על הפיצול שחל בנפשו של האדם הישראלי, אף הוא קורא תגר, כמו הספר כולו, יש עוד להוסיף, כי בעיבוד הספרותי של החומר שלו, בחלחול ברטוב בדרך קשה מאוד, בדרך של דרמסלוליות של הזמן והעלילה וגילה בכך יכולת רבה, השפה העברית שלו היא עסיסית, אבל גם כאן הוא לא נוהר במידה מספקת מפני גלישה לשיטת טוח שאיננו הולט את אופיו הרציני של הספר.

ולסיכום: נוסף לנו עוד ספר שאינו נסוג מפני חשבון אכזרי ואמיץ עם מציאותנו שהכזיבה הרבה ציפיות וחלום מות. עיקר אשמתה הוא ההרס שהיא זורעת בנפשות צעירים, עיקום קו החיים וההתפתחות שבא בעטייה, ליבוי יצרים ונטיות בלתי חברתיים ומתנכרים לתביעות זמננו.

אנו רוצים לקחת שספרו הבא של חנוך ברטוב יהיה מופנה לצד החיוב של מציאותנו.